

Puute van de koesj. Statement

Geert van Istendael, KANTL

Puute van de koesj – ik betwijfel of iedereen de correcte uitspraak van mijn titel kent, laat staan hem begrijpt. Het prachtige, anarchistische Brabantse Brusselse dialect is vandaag helaas een rareiteit geworden. Het heeft én het Frans én het Algemeen Nederlands over zich heen gekregen. De overlevingskans benadert nul. Maar ter zake.

Letterlijk vertaald betekent deze titel: poten van de koets. Wat slapper gezegd: handen thuis. *Puute van de koesj* – met die woorden hielden Brusselse meisjes zich opdringerige jongens van het lijf. Hielpen woorden niet, dan volgde een klinkende oorvijg. Hielp ook dát niet, een welgemikte trap, zowat een meter lager in de anatomie van de grensoverschrijdende manspersoon. Tot fysiek geweld zal ik hier niet overgaan. Tot verbaal geweld echter...

Puute van de koesj, dat voeg ik iedereen toe die het lef heeft Nederlandse teksten die enkele decennia, soms slechts enkele jaren geleden werden geschreven, zogezegd te moderniseren. Te herschrijven om ze aan te passen aan de noden van het hedendaagse tijdvak, 2025, min of meer.

Om misverstanden te voorkomen:

Ik zal het niet hebben over herspellen.

Ik zal niet becommentariëren wat wereldverbeteraars uitspoken, zij die het als hun heilige plicht beschouwen alle volgens hun smalle opvattingen vieze, discriminerende, politiek niet correcte woorden en aanverwante te schrappen, *cq.* te vervangen. Denk aan de mishandelingen die de kinderboeken van Roald Dahl hebben ondergaan. Naar mijn mening is dat censuur. Pure censuur. Als schrijver en dichter en oud-voorzitter van PEN-Vlaanderen ben ik gekant tégen iedere, maar dan ook iedere vorm van censuur. Of die zich rechtvaardigt met vrome overwegingen of met rechtse ideologie of met verontwaardiging van mensen die zich progressief noemen, dat doet er niet toe. Het is censuur, het blijft censuur en censuur is voor mij onaanvaardbaar. Weg ermee.

Ziezo. Daarover wil ik het dus *niet* hebben. Waarover dan wel?

Dit zijn mijn standpunten:

Alle verhalen vertonen de sporen van de tijd waarin ze geschreven werden en worden, dus ook de verhalen die in boekvorm verschenen voor wij ter wereld kwamen. Of de auteur avonturen vertelt die thuishoren in eeuwen voor de eigen geboorte of in de toekomst of juist in de levensdagen van de auteur, dat doet er niet toe. De taal van verhalen echoot altijd het tijdvak waarin iemand ze op schrift stelt.

Verhalen bestaan uit woorden. Verhalen zijn taal. De hertaler wil de taal van oude verhalen hedendaags laten klinken. Alsof iemand die verhalen van vroeger in de tijd van de hertaler zou hebben geschreven.

Zodoende belet de hertaler dat de diepte van het verleden ten volle diepte blijft, dat het vreemde van de geschiedenis vreemd blijft. De hertaler staat niet toe dat lezers dat vreemde, dat onherroepelijk voorbij ontdekken en er lessen uit trekken. Of het juist wegstoten.

Voor lezende kinderen versper je, hertalend, de weg naar schatten waarvan zij het bestaan nog niet kunnen vermoeden. Niet kunnen, omdat zij nog niet lang genoeg hebben geleefd. Mijn ervaring heeft me geleerd dat juist kinderen dol zijn op dat totaal andere, op dat wat ze niet of maar half begrijpen, op dat waarachter ze spannende, gevaarlijke geheimen vermoeden. Hertaling slaat dat allemaal plat. Hertaling strijkt alles glad.

Hertalen is een bijzondere vorm van het algemenere waanidee dat vooral in scholen wijdverbreid was en wellicht nog steeds is: je moet aansluiten bij de leefwereld van jonge mensen. Integendeel. Je moet jonge mensen, vertrekkend uit hun leefwereld, wéghalen, wegsleuren uit die leefwereld en ze voeren naar leefwerelden waarvan ze geen idee hebben, tot ze zover komen dat ze die onvoorstelbaarheden zelf kunnen exploreren.

De hertaler schraapt afstand, afstand in tijd, maar vaak ook in ruimte. Voorouders moeten op ons lijken. Medemensen uit verre landen moeten op ons lijken. Maar net die afstand is het die lezers zoeken in het boek dat ze opengeslagen hebben. Lezers zoeken verrassing, veel meer dan herkenning. Wil je iets herkennen, dan kun je net zo goed aardappelen gaan schillen. Niets tegen aardappelen schillen overigens, ik doe het bijna dagelijks, dus, ik weet uit eigen ervaring dat het niet hetzelfde is als een boek lezen.

Waarom was ik ooit verslingerd op Karl May of *Suske en Wiske* en dergelijke? Onder meer omdat bijvoorbeeld Winnetou een heel andere kerel was dan onze buurman Constant of omdat de kleren die de personages droegen in *De ringelingschat* of *De tartaarse helm* veel interessanter waren dan mijn ei-

gen grijze, dagelijkse broekje. Eer iemand opwerpt, ‘hela, we hebben het over taal, niet over illustratie’, wijs ik op woorden als *wambuis* of *kuras* of *hermelijn*, benamingen voor spullen die ik nooit heb gevonden in de kleerkasten bij mijn ouders thuis en nog steeds niet in mijn eigen kleerkasten.

Niet alleen sluit de hertaler de deur die toegang verschaft tot het plezier om te ontdekken hoe anders mensen en dingen ooit waren, de hertaler berooft ons ook nog eens een keer van een andere ontdekking. Al lezend kun je erachter komen dat je de mensen van vroeger, ondanks dat vreemde, vervreemdende, tóch herkent. Dat je ondanks radicaal andere tijden en zeden tóch misschien een heleboel gemeen hebt met hen. Dat je je zeer wel kunt identificeren met deze of gene, met de kinderen van Bolderburen of Penelope of Candide of professor Zegellak en Zieltje van Daan Zonderland, of zelfs met Lena, Mia, Ella, Dot en Pit uit *Een zomerzothed*, hoewel je eigen kennissenkring, je eigen vriendinnetjes en vriendjes, je eigen meester of juf, je eigen ouders, later je eigen collega’s grondig, totaal, maar dan werkelijk van onder tot boven anders *lijken* te zijn dan die lui van lang geleden. Met andere woorden, wie hertaalt, helpt de hele spanning tussen vervreemding en blijde, onverwachte herkenning om zeep. Dat vind ik onvergeeflijk.

De hertaler verdonkeremaant het intrigerende, het problematische, het heden ten dage onaanvaardbare door de taal van vroeger te laten passen in de mal van de ideeën die de hertaler nu heeft over taal en maatschappij. Onvermijdelijk heeft dat tot gevolg dat ook de personages en de gebeurtenissen verwrongen raken, aangezien de allang overleden auteur avonturen en figuren juist door middel van taal tot leven heeft gebracht.

De hertaler herschrijft het fragment geschiedenis, fictief of waar gebeurd, dat in een verhaal vervat ligt. De hertaler laat het onwelgevallige uit de geschiedenis in rook opgaan. Zo behandelen dictatoren het verleden van het land waarover zij heersen. Denk maar eens aan de foto’s van groepen communistische machthebbers in de vooroorlogse Sovjetunie, waar bijvoorbeeld Trotsky kundig uit verwijderd werd nadat hij in ongenade was gevallen.

Met andere woorden, de hertaler vervalst de geschiedenis, door het al te ruige, het grove, het aanstootgevende van hoe de wereld ooit was naadloos dicht te smeren met gipspleister van Knauff Goldband.

Tevens zie ik hertalen als een uiting van zelfgenoegzaamheid, een vertoon van modern superioriteitsgevoel, van: wij weten het beter dan die domoren of arme sukkels uit tijden voor onze tijd, wij zijn betere mensen dan onze voorouders. Dank je de koekoek.

En ten slotte: hertalen, dat is in mijn ogen, alsof je op een fraaie, onpraktische, krullerige negentiende-eeuwse villa een hedendaagse architect loslaat die een vurig aanhanger is van het kaalste functionalisme. In België kunnen we daar van meespreken. In Brussel is arsjitek een scheldwoord. En nu we toch opnieuw bij Brussel zijn beland, herhaal ik: *puute van de koesj*.